

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Гончаренко Олена Леонідівна,

науковий співробітник,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна

Хемчян Ірина Іванівна,

молодший науковий співробітник,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки» та Статуту Державної науково-педагогічної бібліотеки України (далі - ДНПБ) на протязі двадцяти років успішно виконує покладену на неї функцію головного координаційного, науково-методичного центру бібліотек освітянської галузі України. Робота ДНПБ є результативною й вагомою, постійно розвивається і вдосконалюється відповідно до змін, що відбуваються як в освітній, так і в бібліотечній сферах. Вона спрямована на розвиток мережі, створення належних умов для якісного інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків галузі, розкриття потенціалу ресурсів бібліотек як складників науково-інформаційної структури освітянської галузі України.

Науково-методичне забезпечення здійснюється відповідно до чинних законодавчих актів України в бібліотечній справі та освіті, постанов Уряду, наказів та розпоряджень МОН України та НАПН України, єдиної системи стандартів з інформації, бібліотечної справи й бібліографії та «Положення про мережу освітянських бібліотек МОН України та НАПН України», затвердженого у 2003 р. спільним наказом МОН України та НАПН України.

Як науково-методичний центр ДНПБ особливу увагу приділяє визначенню концептуальних засад функціонування мережі освітянських бібліотек України як єдиної галузевої бібліотечно-інформаційної системи, розробляє нормативно-правову базу для освітянських книгозбірень, здійснює аналіз результатів діяльності освітянських бібліотек, проводить заходи з підвищення фахового рівня бібліотечних працівників, надає організаційно-методичну та консультативну допомогу. З метою сприяння об'єднанню професійних інтересів найчисельнішої складової мережі освітянських книгозбірень – шкільних бібліотек – у структурі Української бібліотечної асоціації створено секцію працівників шкільних бібліотек. Значна увага приділяється налагодженню координації діяльності мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Нині до складу мережі входять 14848 освітянських бібліотек, три галузеві бібліотеки – ДНПБ, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека (ЛОНПБ),

Науково-педагогічна бібліотека міста Миколаєва (МНПБ), бібліотеки наукових установ НАПН України, бібліотеки вищих навчальних закладів педагогічного та інженерно-педагогічного профілів, закладів професійної (професійно-технічної) і закладів загальної середньої освіти, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, районних (міських) методичних кабінетів (центрів). Очолює мережу головний науково-дослідний, координаційний науково-методичний центр – ДНПБ.

Сукупний інформаційний ресурс мережі освітянських бібліотек станом на 01.01.2021 року становив близько 295 мільйонів примірників документів. Постійне хронічне недофінансування бібліотек, негативно впливає на повноцінне комплектування бібліотечних фондів новою актуальною літературою. Підтвердженням цього є щорічне зменшення показника кількості нових надходжень документів до фондів освітянських бібліотек. І як і в попередні роки основним джерелом поповнення бібліотечного фонду були дарунки користувачів та авторів.

Нині користувачами бібліотек (за ЄРК) є майже п'ять мільйонів осіб. Загальна кількість відвідувань бібліотек у 2021 році становила майже 28 мільйонів. У порівнянні з минулими роками відвідуваність зменшилась, що спричинено епідемією COVID-19, однак прослідковується збільшення кількості віртуальних відвідувань. Моніторинг динаміки показників кількості користувачів та відвідувань свідчить про те, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій призвело до збільшення кількості віртуальних відвідувань та віддалених читачів, які користуються електронними ресурсами, розміщеними на сайтах освітянських бібліотек.

На цих сайтах віддалені користувачі можуть скористатися таким інформаційними ресурсами, як доступ до електронних каталогів, електронних бібліотек і депозитаріїв, бібліографічних й фактографічних баз даних, віртуальних книжкових виставок, повнотекстових версій власних видань, інтернет-навігаторів, матеріалів семінарів, конкурсів, фото- та відеоматеріалів та ін. Також актуальні сучасні онлайн-сервіси такі, як віртуальна довідкова служба (віртуальна довідка), онлайн-запис читачів, онлайн-замовлення на літературу з фондів бібліотек, електронна доставка документів. Здійснений ДНПБ аналіз інтернет-представництва освітянських бібліотек показав, що він є нерівномірним. Тільки провідні бібліотеки такі як ДНПБ, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека України, Науково-педагогічна бібліотека міста Миколаєва, бібліотеки ЗВО педагогічного та інженерно-педагогічного профілю, в більшості бібліотеки обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти на сьогодні є потужною складовою національної інформаційної інфраструктури. Водночас бібліотекам закладів професійної (професійно-технічної) освіти та найбільшої складової освітянської мережі, бібліотекам закладів загальної середньої освіти не вдається досягти аналогічного рівня, що зумовлено браком комп'ютерної техніки, відсутності доступу до Інтернету, невеликими штатами, відсутністю знань і навичок для розробки та підтримки як окремого веб-сайту, так і актуалізації окремої сторінки на загальному сайті установи, якій підпорядкована бібліотека.

Як приклад, статистика по бібліотекам закладів загальної середньої освіти: забезпечено комп'ютерною технікою 45% бібліотек, підключено до Інтернету 35%, мають власний сайт, сторінку 28%, на повну ставку працює 36% працівників, на 0,75 працює 1 %, на 0,5 ставки 42%, 0,25 ставки 5%, за сумісництвом 17%. Ці дані свідчать про те, що процес включення шкільних бібліотек до Інтернет-середовища перебуває в стадії становлення і ще далекий до завершення. Адаптація бібліотек до цифрового медіа середовища стає необхідністю та шансом, який потрібно реалізувати системно і в стислі терміни, керуючись при цьому не тільки технологічною та економічною доцільністю, але і соціальною значимістю бібліотечно-інформаційної сфери діяльності в умовах розширення інформаційного простору.

Відповідно до одного з пріоритетних напрямів розвитку освітянських бібліотек - інтеграція у віртуальний цифровий простір, бібліотеки працюють над стратегією розвитку власного комунікаційного середовища. Для цього їм необхідно сконцентрувати увагу на дослідженні інформаційних потреб користувачів; позиціонувати себе як надійне джерело інформації; постійно працювати над створенням позитивного іміджу; застосовувати технології соціального медіа маркетингу, соціальні форми кооперації, обміну та самоорганізації та ін. Адаптація освітянських бібліотек до реалій цифрового простору вже нині вимагає їх активної участі в системі інформаційних обмінів – вони покликані організувати обмін інформацією в мережевому середовищі.

Завдяки активному обміну інформацією стала можливою взаємодія провідних освітянських бібліотек з ДНПБ у підготовці щорічного довідника «Науково-інформаційна та соціокультурна діяльність провідних освітянських бібліотек». З 2005 року ДНПБ підготовлено 16 видань, які сприяли удосконаленню системи інформаційного забезпечення освітянської галузі України, а також здійсненню головного завдання – надання рівного й вільного доступу освітян України до знань. Підготовка ДНПБ довідкового видання сприяє бібліотечно-інформаційному забезпеченню фахівців освітянської галузі і дає можливість широкому загалу бібліотечної спільноти ознайомитись з доробками освітянських книгозбірень і використати їх у своїй роботі.

Аналіз динаміки розвитку бібліотечного електронного сервісу, який надають освітянські бібліотеки, засвідчує ефективність впровадження сучасних ІКТ у бібліотечну практику, зростання затребуваності електронних форм обслуговування. Впроваджуючи в практику своєї роботи сучасні ІКТ бібліотека робить інформаційний сервіс більш насиченим і різноманітним.

Ефективність діяльності освітянських бібліотек в умовах модернізації освіти визначається переважно їхнім кадровим складом. Висока кваліфікація, справжній професіоналізм, відчуття нового, постійний пошук активних шляхів удосконалення своєї діяльності – основні риси сучасного бібліотекаря. Сьогодні у книгозбірнях мережі освітянських бібліотек працює майже 16 тисяч фахівців. Серед основних форм підвищення їх кваліфікації: навчання на курсах, участь у науково-практичних конференціях і методичних семінарах, самоосвіта. Зважаючи на критично малу кількість фахових видань у фондах освітянських бібліотек, бібліотечні працівники активно використовували для пошуку

матеріалів, необхідних для самоосвіти, базу даних «Бібліотечна справа» ЕК ДНПБ, в якій відображено книжки, брошури, автореферати дисертацій, дисертації, електронні документи, періодичні видання з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства та інформаційної діяльності з фондів ДНПБ.

Не зважаючи на низку проблем які гальмують інноваційний розвиток освітянських бібліотек (скорочення обсягу надходжень нових видань; неможливість передплатити доступ до повнотекстових ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації; старіння комп'ютерної техніки; скорочення посад та переведення на неповний робочий день працівників) вони поступово перетворюються в потужні інформаційні центри, що забезпечують підтримку розвитку науки і освіти в різних регіонах України. Для усунення означених вище негативних чинників, що гальмують сучасний інноваційний розвиток освітянських книгозбірень, необхідна своєчасна і дієва підтримка як з боку держави, так і з боку установ, яким вони підпорядковуються, а також активізація керівництва бібліотек у питаннях пошуку альтернативних джерел фінансування. З метою забезпечення конкурентоспроможності провідних освітянських бібліотек України у вітчизняному і зарубіжному інформаційному середовищі ДНПБ як координаційний і методичний центр мережі освітянських бібліотек України рекомендує: активізувати діяльність щодо залучення додаткового фінансування бібліотек (спонсорство, платні послуги, участь у грантах і міжнародних програмах тощо); переорієнтувати стратегію комплектування фондів на поповнення їх електронними ресурсами; посилити роботу щодо організації й використання електронних бібліотек, електронних репозитаріїв, розвитку сучасних дистанційних форм інформаційного обслуговування й оперативного доступу до зовнішніх джерел наукової, освітньої та суспільної інформації на власних веб-сайтах і веб-сторінках; популяризувати діяльність бібліотек та їх інформаційних ресурсів у соціальних мережах, блогосфері, наукових виданнях; активізувати участь у корпоративних проектах щодо створення електронного галузевого бібліографічного й реферативного ресурсу, формування зведених бібліографічних баз даних із питань освіти, педагогіки, психології та суміжних галузей знання, аналітико-синтетичного опрацювання періодичних видань з питань освіти, педагогіки, психології та бібліотечної справи; ширше долучатись до підготовки Довідника науково-інформаційної й видавничої діяльності освітянських бібліотек та основних заходів бібліотек, спрямованих на підвищення професійної майстерності бібліотечних працівників освітянської галузі України; активно вивчати та впроваджувати в практику діяльності позитивний досвід та інноваційні технології бібліотек України й світу; брати активну участь у науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах, практикумах, тренінгах, які проводять ДНПБ, УБА, бібліотеки інших систем і відомств.

Розвиваючи свою діяльність, ДНПБ як головний координаційний науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України працює над новим інструментарієм щодо організаційно-методичних аспектів модернізації бібліотек освітянської галузі, формує загальну стратегію

інноваційного розвитку бібліотек, що значною мірою сприятиме зміцненню інформаційної бази системи національної освіти.

Список літератури

1. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: здобутки та перспективи (2015–2019) : інформаційний довідник / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; наук. ред. Л. Д. Березівська ; авт. кол.: Л. Д. Березівська, Л. І. Страйгородська, С. М. Кравченко та ін. Вінниця : ТВОРИ, 2019. 204 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717211/> ; <http://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=21138>
2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. — 384 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>.
3. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : розпорядж. Каб. Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 219-р. *Законодавство України* / Верхов. Рада України. Київ, 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p#Text>
4. Провідні освітянські бібліотеки в просторі і часі: моніторинг діяльності : довідник статистичний / Нац. акад. пед. наук України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: О. Л. Гончаренко, І. І. Хемчян ; наук. ред. Т. В. Добко]. Київ : [б. в.], 2019. 141 с. URL: https://dnpb.gov.ua/?download=1&kcccount=http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/Stat_zbirnyk_2019.pdf
5. Стратегія розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки / авт. Л. Д. Березівська, Д. О. Закатнов, Л. І. Страйгородська та ін.; за наук. ред. Л. Д. Березівської; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2020. 28 с. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/Development-strategy-2017-2026_ukr.pdf.